

ХАРОНОВ ОБОЛ И „ИЗПУСНАТИТЕ“ МОНЕТИ В ОГРАБЕНИ В ДРЕВНОСТТА ТРАКИЙСКИ ГРОБНИЦИ

Мирослав Издимирски

CHARON'S OBOL AND THE „DROPPED“ COINS OF THE THRACIAN TOMBS WHICH WERE ROBBED IN ANTIQUITY

Miroslav Izdimirski

Abstract: In this article I examine the cases of setting of coin/s in funeral context in Ancient Thrace. This practice may be connected with Charon's obol, but I think that this practice is not valid for Thrace. These cases are an Hellenistic fashion because of different Thracian religious and posthumous concepts for Other world. There are examples for posthumous practices with coins in mound's embankments after death of human being. There are and examples for coin hoards in funerary mounds deposited like hoards because of relief of environment. All this cases are connected with levels of monetary exchange in Ancient Thrace in Hellenistic and Roman times.

Key words: Obol, Charon, Funerary Practices, Mounds, Ancient Thrace

В настоящото изложение бих искал да се занимая с монетите, положени в погребален контекст. Случаите, които ще предложа на вашето внимание, са разнообразни и диахронни. Ситуациите на поставяне на монети – единични или колективни находки, са разнопосочни. Ще се опитам да ги разделя в групи:

1. Монета или монети, които могат да се доближат до идеята за Харонов обол¹.

2. Монети от могилните насипи, които могат да се свържат с поменалните практики, извършвани след самото погребение/погребения.

3. Монети, положени в гробовете при тяхното ограбване, със символична цел.

4. Колективни монетни находки, трезорирани в контекста на могили.

---

¹ **Фиг. 1-5.** Изображения на лодкаря Харон върху атически „бели“ лекити – V-IV в. пр.Хр.

На първо място ще разгледам монетите, положени в гробен контекст в древна Тракия, които могат да се сближат с елинската представа за Харонов обол (**Герасимова-Томова 1972: 13–16; Домарадски 1987: 4–18; Домарадски, Танчева 1998: 55–57**). Дори и в елинска културна среда интерпретацията на монета или монети в гробен контекст не намира еднозначно решение. Нееднородните представи на елинските общности за биографията и функцията на лодкаря Харон пречат на еднозначните тълкувания по отношение на поставените в гробове една или повече монети (**Alföldy-Găzdac, Grădac 2013: 285–314; Stevens 1991: 215–229; Doyen 2012: I–XVIII; Grinsell 1957: 257–269; Sullivan 1950: 11–17; Todd 1945: 243–247**). Намирането на монети в тракийски гробен контекст е рядкост. В повечето случаи става дума за колективни находки както на бронзови, така и на сребърни монети. Примери за единични находки могат да се представят от погребения, като това в гробницата при Филипово, Пловдивско. В гробната камера, сред падналата мазилка е намерена сребърна монета на Филип III Аридей (323–316 г. пр.Хр.). Гробницата е ограбена в древността и наличната археологическа ситуация не е *in situ*. Това открива въпроса дали монетата е пропусната от грабителите, или е била нарочно оставена, както и поражда питането дали монетата е дан за безкомпромисния лодкар Харон? Гробницата и погребението се датират в края на IV – началото на III в. пр.Хр. (**Ботушарова, Коларова 1961: 279–299**).

В гроб No 1 от гробницата при с. Мезек е намерена сребърна драхма на Александър III (**Филов 1935: 1**). Сребърна монета на Аполония Понтика (480–440 г. пр.Хр.) е намерена в гроб от втората половина на IV в. пр.Хр. от некропола при с. Браничево, Шуменско. От единадесет могили с единадесет гроба само в един гроб е намерена монета (**Герасимова-Томова 1972: 14**). Друг пример за предполагаема наличност на Харонов обол ни дава гробницата при с. Долно Луково. В преддверието на гробницата са намерени части от гробния инвентар, като „сребърна монета тип Александър III”, части от погребален венец, фрагмент от бронзова фибула, чернофирнисова лампа и фрагменти от две амфори (тасоска и коска), както и човешки кости в неанатомичен ред. В дромоса, преди преддверието, са намерени фрагментарни кости от кон (**Нехризов 2006, под печат**). В случая може да става дума не за ограбване на гробницата, а за преднамерено изнасяне на гробния инвентар и костите на мъртвия

индивид (**Gergova 1992**: 283–292). В дромоса на гробното съоръжение в могилата „Голяма косматка“ са намерени четири бронзови монети. Три от тях са на Севт III и една на Касандър (316–297 г. пр.Хр.) (**Запев 2006**: 173–174). Поставянето им в дромоса подсказва идеята за път от „тук“ в „отвъд“ (гробната камера) (**Andrianou 2012**: 55). Често срещана практика е в помещенията преди гробната камера да се жертвопринася кон. По този начин мъртвият получава монетите преди навлизането си „отвъд“. Дали полагаането на повече от една монета може да се определи като Харонов обол, или в древна Тракия имаме различна идея за пътя към отвъдното? Дори и в елински културен контекст срещаме в гробове повече от една монета – две, три и повече. В тези случаи също е проблемно да се говори единствено и само за Хароновия обол. Практиката на полагаането на монети в гробове – било на гърдите, или в устата на мъртвия, не е широко разпространен и в самата Елада (**Tselekas 1996**: 249–259; **Kosmidou 2006**: 415–431). В „Жаби“ Аристофан (Arist. Ranae, 140–141) маркира в комедиен контекст увеличаването на стойността на заплащане за страховития лодкар с две, а не една монета. Разбира се, тази сценична творба не може да повлияе на по правило консервативната погребална обредност, но вероятно маркира промени в практиката на погребване. Не бива да забравяме, че по време на Пелопонеските войни Атина е застигната от сериозни инфлационни процеси. Това е явление, характерно и за други полиси, участници в този конфликт (**Тенчова 2009**: 163–171). Поставянето на монети в гробен контекст в Тракия не може да се датира по-рано от средата на IV в. пр.Хр. Едва от I в. сл.Хр. Хароновият обол или подобна практика се разпространява в Тракия все по-широко (**Герасимова-Томова 1972**: 13–16). Според мен, това се дължи както на късноелинистическа мода, както и на римско влияние, така и на нарасналата монетарност на търговските отношения в древна Тракия.

Всъщност, ние не знаем почти нищо за „географията“ на отвъдното при траките. За нееднородността на тракийските погребални практики и представи за присъствеността на мъртвия човек в мислено „отвъдно“ свидетелстват както и гробните комплекси, така и античните автори. Например, Помпоний Мела (Mela II, 2, 18) твърди, че траките и особено гетите приемат смъртта с желание и това води до различни представи за отвъдното: някои си представят, че душите на мъртвите се връщат, други смятат, че душите не умират,

според трети душите отиват на по-добро място, според други душите умират и това е по-добре от живота. Всъщност, не можем да сме сигурни дори в тракийските представи за „душа“ и състоянието на човека след смъртта (Delev 2011: 159-167). Може убедено да се твърди, че за траките липсват данни за окончателно оформяне на идеята за отвъден свят по подобие на елинското царство на Хадес (Попов 1995: 52). Гай Юлий Солин също потвърждава разнообразието от представи на тракийските общности по отношение на мъртвия. Той твърди, че според някои душите на мъртвите се връщат в горния свят, но според други душите не умират, но са по-щастливи от когато и да било до тогава (Solín X). Дали в някои от тези отвъдни представи не става дума за метемпсихоза? Сведенията са твърде оскъдни, за да преценим това (Delev 2011: 160). Така например Резос, според Еврипид, ще пребивава след смъртта си в пещера и ще бъде антроподемон (Eur. Rhés. 962–973). Това е хероизация. Изобщо обаче не можем да сме сигурни, че представите на тракийските общности визират свят на сенките, по подобие на гръцките представи. Херодот посочва „място“, където гетите „ще живеят вечно и ще имат всичко необходимо“ (Hdt. 4, 8). В тази връзка е трудно да преценим изобщо нуждата от монети в погребалния ритуал. Дали тези малко известни ни примери за поставени монети в гробен контекст са плод на реални представи за „география“ на отвъдното, или са само елински влияния? На този етап не можем да отговорим на този въпрос.

Необходимо е да направим и времева преценка на срещащите се в гробен контекст монети. Находките, макар и редки, могат да се свържат с нараствания на монетарността в тракийските земи, което се забелязва през втората половина на IV в. пр.Хр. и първата половина на III в. пр.Хр. Важно е да се отбележи в този процес и навлизането на бронзови монети в паричното обращение. Това, според мен, е важен фактор за употребата на монети в погребалните практики. Монети, употребени в гробни комплекси, виждаме след това с навлизането на римските легиони в Тракия и започналото ново усилване на монетната циркулация в тракийските земи. Едва ли всички монети, откривани в тракийски гробове, могат да се интерпретират като обол за Харон тези практики са разпространени ограничено в Тракия – по-скоро като елинистическа, а след това и римска мода. С включването

на тракийските земи в римската имперска система, оболът за Харон става значително по-разпространена, но не и повсеместна практика.

Традицията на поставени в гробове монети като далечна алузия за Харонов обол може да се проследи и в последващите късната Античност епохи (**Григоров 2009**: 115–122; **Нешева 1976**: 7–25; **Харитонов 2013**: 68–70; **Чохаджиев 2010**: 343; **Стоилов 1900**: 452–455; **Чилев 1923**: 105–115).

Бих искал да се занимая и със случаи, при които монети се използват в поменалната обредност. В могилите, чиито насипи са проучвани, се открояват често няколко етапи на натрупването на насипа. Те са свързани с обредност, регистрирана със следи от огнища и пепел, животински кости, счупени съдове (**Георгиева 1999**: 233–241). Тези действия вероятно подпомагат преминаването на душата (?) на мъртвия „отвъд“. Най-красноречивия пример за употреба на монети в постумната обредност е от Могила № 1 от некропола край Севтополис (Копринка) (**Жуглев 1955**: 156). Според някои автори, намерените и в трите могили монети в могилените насипи са насипани чрез пръстга, която е била използвана от по-ранно селище от непосредствената околност на Севтополис (**Димитров, Д.П. 1972**: 10; **Димитров 1984**: 33). Монетите са бронзови и са преди всичко на Филип II и Александър III и значително по-малко на Севт III. Различният профил на откритите монети в града и в некропола показва, че намерените в могилените насипи монети (преди всичко) са употребени в поменалните практики (**Домарадски 1998**: 55–57; **Домарадски 1987**: 14–15; **Юркова 1979**: 3–12). За жалост, в при все подробната публикация на Жуглев местонамирането на монетите не е изрично упоменавано. Дали например не са намирани в контекста на тризни и други постумни обредни действия? В трите могилни насипа са открити общо 179 монети. Еднозначната им интерпретация като Харонов обол обаче е съмнителна (**Юркова 1979**: 3–12). Поради факта, че много от могилените насипи на проучените могили не са изчерпани при археологически разкопки, не можем да твърдим дали това явление, според мен елинистическо влияние, е продължило, макар и в по-малки мащаби, да се изпълнява, като част от поменалните практики. По-скоро като Харонов обол в гробниците от посочените могили са открити монети на Филип II, Александър III и Севт III (**Домарадски 1987**: 15).

Бих искал да се спра и на едно интересно явление, което преди всичко (но не само) е засвидетелствано за времената на римското

господство в Древна Тракия, а именно умишленото поставяне на дребни (бронзови) монети в гробните съоръжения при тяхното ограбване. В могила Оструша са намерени следните монети, вероятно употребени като Харонов обол, или най-общо свързани с погребалната и постумна обредност. Това са: един диобол на Аполония Понтика, две монети на Филип II, едната отсечена приживе, другата постумна (**Китов 1994: 13; Kitov, Krasteva 1994/95: 10**). Ограбването на подмогилното съоръжение е станало през IV в. сл.Хр. В прокопан тунел, който води до входа на комплекса, са намерени „няколко десетки“ монети на Константин Велики (**Китов 1994: 13**). Тези, неясно колко точно монети, са оставени в подмогилното съоръжение с цел да се умиловича, компенсира и дари душата на мъртвия, тъй като грабителите отлично са осъзнавали, че ограбват мъртвец или мъртъвци².

За твърдението, че монетите (преди всичко бронзови) в ограбени подмогилни, гробни съоръжения са оставени умишлено, а не изпуснати, могат да се приведат и други примери. В Могила I при Равногор, Родопи, е намерена бронзова монета на император Тиберий (14–37 г. сл.Хр.). Тя е намерена в огнище, където е била оставена (**Китов 1989: 33**). Гробницата е била ограбена в първата четвърт на I в. сл.Хр. Монетата е намерена в куполното помещение в пласт от пепел. Авторът датира гробното съоръжение като градеж в края на IV – първата половина на III в. пр.Хр. Проучвателят също така смята, че монетата може да е нарочно оставена от древните мародери (**Китов 1989: 33**).

Подобен е и примерът от подмогилно съоръжение от Дойреници, край Ловеч. В този случай в гробна клада от късноелинистическата епоха е намерена монета на император Веспасиан (69–79 г. сл.Хр.). Тя е открита в пласт над кладата, в който се намират следи от изкоп от I в. сл.Хр. (**Китов 1987: 37–40; Китов, Павлов 1985: 90**).

Интерес представляват монетните находки от Караковата могила в землището на с. Братя Даскалови, Старозагорска област. От гроб № 10 произхожда обгорена монета, римски републикански денар, която е положена вероятно като обол за Харон.

Над погребението с кремация е депозирано малко съкровище от осем тетрадрахми, освен това в южната страна на насипа е от-

---

² За обдаряването и неговата реципрочност вж. **Мос 2001**: за сръдливостта на душите на мъртвите вж. **Rhode 1987: 582–585**, както и **Sourvinou-Inwood 1995: 108 ff**. За даровете в древна Тракия вж. **Попов 1989: 141–151**.

крито и съкровище от три тетрадрахми и един републикански денар. Второто съкровище вероятно е свързано с поменалните практики, извършени в процеса на натрупване на могилата. Последното съкровище е укрито вероятно поради прагматични причини и няма връзка с постумните практики (**Прокопов, Паунов, Филипова 2011**: 44–53). Възможно е могилата да е използвана като лесно открояващо се съоръжение, според околния терен, и затова да е предпочетено за укриването на това монетно съкровище. Авторите смятат, че тези монетни находки са свързани с присъствието на келтски общности в този район и се датират към края на I в. пр.Хр. В насипа са намерени и 6 римски бронзови монети от IV в. сл.Хр. (**Прокопов, Паунов, Филипова 2011**: 48–52). Тук, според мен, имаме както идеята за Харонов обол, така и участие, депониране на монети във връзка с поменалните практики при насипването на могилата. Късното (трето съкровище), вероятно не е свързано с постумната обредност. Късните монети са интересен феномен. По това време не е насипвана пръст над могилата и причината те да са в насипа може да се свърже с отдаването на почит в едно условно наречено култово място (?).

ЛИТЕРАТУРА

Георгиева 1999: Р. Георгиева. Поменални практики (края на II–I хил. пр. н. е.) – В: И. Георгиева (съст.). Етнология на траките. София: Унив. изд., 1999, с. 233–241. // **Georgieva 1999**: R. Georgieva. Pomenalni praktiki (kraya na II–I hil. pr. n. e.) – V: I. Georgieva (sast.). Etnologiya na trakite. Sofiya: Univ. izd., 1999, s. 233–241.

Герасимова-Томова 1972: В. Герасимова-Томова. Познавали ли са траките обола на Харон? – Нумизматика, 1972, № 2, с. 13–162. // **Gerasimova-Tomova 1972**: V. Gerasimova-Tomova. Poznavali li sa trakite obola na Haron? – Numizmatika, 1972, № 2, s. 13–16.

Григоров 2009: В. Григоров. Старобългарски езически погребения с монети – В: Приноси към българската археология, 2009, № 5, с. 115–122. // **Grigorov 2009**: V. Grigorov. Starobalgarski ezicheski pogrebeniya s moneti – V: Prinosi kam balgarskata arheologiya, 2009, № 5, s. 115–122.

Димитров, Д. П. 1972: Д. П. Димитров. Бронзови монети на династа Адей от разкопките в Севтополис – Археология, 1972, № 3, с. 6–13. // **Dimitrov, D.P. 1972**: D. P. Dimitrov. Bronzovi moneti na dinasta Adey ot razkopkite v Sevtopolis – Arheologiya, 1972, № 3, s. 6–13.

Димитров 1984: К. Димитров. Антични монети от Севтополис – В: Севтополис. Т. II. София, 1984, с. 33–40. // **Dimitrov 1984**: K. Dimitrov. Antichni moneti ot Sevtopolis – V: Sevtopolis. T. II. Sofiya, 1984, s. 33–40.

Димитров, Тонкова 2011: З. Димитров, М. Тонкова. Археологически разкопки на обект: Каракочова могила, с. Братя Даскалови, Чирпанско. –

Археологически открития и разкопки през 2010 г. София: НАИМ, 2011, с. 231–234. // **Dimitrov, Tonkova 2011**: Z. Dimitrov, M. Tonkova. Arheologicheski razkopki na obekt: Karakochova mogila, s. Bratya Daskalovi, Chirpansko. Arheologicheski otkritiya i razkopki prez 2010 g. Sofiya: NAIM, 2011, s. 231–234.

Домарадски 1987: М. Домарадски. Мястото на нумизматичните данни и проучванията на тракийската култура от късножелязната епоха – Нумизматика, 1987, № 4, с. 4–18. // **Domaradski 1987**: M. Domaradski. Myastoto na numizmatichnite dannii i prouchvaniyata na trakiyskata kultura ot kasnozhelezhnata epoha – Numizmatika, 1987, № 4, s. 4–18.

Домарадски, Танчева 1998: М. Домарадски, В. Танчева. Емпорион Пистирос. Т. 2. Тракийската култура в прехода към елинистическата епоха, Септември, 1998, с. 44–64. // **Domaradski, Tancheva 1998**: M. Domaradski, V. Tancheva. Emporion Pistiros. T. 2. Trakiyskata kultura v prehoda kam elinisticheskata epoha, Septemvri, 1998, s. 44–64.

Жуглев 1955: К. И. Жуглев. Разкопки и проучвания на Могила № 1 – Копринка – В: ГСУ ФИФ, 49, 1955, Ч. II. // **Zhuglev 1955**: K. I. Zhuglev. Razkopki i prouchvaniya na Mogila № 1 – Koprinka – V: GSU FIF, 49, 1955, Ch. II

Зарев 2006: К. Зарев. Монетите от гробницата на Севт III – В: Проблеми и изследвания на тракийската култура. Т. I. Казанлък, 2006, с. 173–174. // **Zarev 2006**: K. Zarev. Monetite ot grobnitsata na Sevt III – V: Problemi i izsledvaniya na trakiyskata kultura, T. I. Kazanlak, 2006, s. 173–174.

Иванов 1988: Д. Иванов. Гробницата-мавзолей край село Бабово и нейните древнотракийски паралели – Terra Antiqua Balcanica, 1988, № 3, с. 99–105. // **Ivanov 1988**: D. Ivanov. Grobnitsata-mavzoley kray selo Babovo i neynite drevnotrakiyski paraleli – Terra Antiqua Balcanica, 1988, № 3, s. 99–105.

Кисъов, Давидова 2012: К. Кисъов, Д. Давидова. Спасителни археологически разкопки на Могила № 1 (“Петкова могила”) в м. “Спрежуек”, Брестовица, Община Родопи – Пловдивска област – Археологически открития и разкопки през 2011 г. София: НАИМ, 2012, с. 190–192. // **Kisyov, Davidova 2012**: K. Kisyov, D. Davidova. Spasitelni arheologicheski razkopki na Mogila № 1 („Petkova mogila“) v m. „Sprezhuek“, Brestovitsa, Obshtina Rodopi – Plovdivska oblast – Arheologicheski otkritiya i razkopki prez 2011 g. Sofiya: NAIM, 2012, s. 190–192.

Китов 1994: Г. Китов. Тракийски гробнично-култов комплекс в могилата Оструша край Шипка. – Проблеми на изкуството, 1994, № 4, с. 13–27. // **Kitov 1994**: G. Kitov. Trakiyski grobnichno-kultov kompleks v mogilata Ostrusha kray Shipka - Problemi na izkustvoto, 1994, № 4, s. 13–27.

Китов 1989: Г. Китов. Куполните гробници при Равногор в Родопите. – Археология, 1989, № 3, с. 28–41. // **Kitov 1989**: G. Kitov. Kupolnite grobnitsi pri Ravnogor v Rodopite – Arheologiya, 1989, № 3, s. 28–41.

Китов 1987: Г. Китов. Тракийски могили от III – I в. пр.н.е. край с. Дойренти, Ловешки окръг – Във: Втори конгрес по българистика. Т. 6. Българските земи в древността. България през Средновековието. София, 1987, с. 37–40. // **Kitov 1987**: G. Kitov. Trakiyski mogili ot III – I v. pr.n.e. kray s. Doyrentsi, Loveshki

okrag – Vav: Vtori kongres po balgaristika. T. 6. Balgarskite zemi v drevnostta. Balgariya prez Srednovekovieto. Sofiya, 1987, s. 37–40.

Китов, Павлов 1985: Г. Китов, П. Павлов. Тракийски могили край Дойренти и Смочан в Ловешки окръг – Археологически Открития и Разкопки. Сливен, 1985, с. 90. // **Kitov, Pavlov 1985:** G. Kitov, P. Pavlov. Trakiyski mogili kray Doyrentsi i Smochan v Loveshki okrag – Arheologicheski Otkritiya i Razkopki. Sliven, 1985, s. 90.

Мос 2001: М. Мос. Дарът: форма и основание за обмена в архаичните общества. София: ИК Критика и Хуманизъм, 2001. // **Mos 2001:** M. Mos. Darat: forma i osnovanie za obmena v arhaichnite obshtestva. Sofiya: IK Kritika i Humanizam, 2001.

Нехризов, под печат: Г. Нехризов. Гробницата при Долно Луково – архитектура и декорация – Дискусионна работилница “Другата гледна точка”. Монументални гробници и гробни съоръжения в Тракия – документация, интерпретация, социализация, Гюлечица, декември 2006, (под печат). **Nehrizov pod pechat:** G. Nehrizov. Grobnitsata pri Dolno Lukovo – arhitektura i dekoratsiya – Diskusionna rabotilnitsa „Drugata gledna tochka“. Monumentalni grobnitsi i grobni saorazheniya v Trakiya – dokumentatsiya, interpretatsiya, sotsializatsiya, Gyulechitsa, dekemvri 2006, (pod pechat).

Нешева 1976: В. Нешева. Антична преживелица през Средновековието и по-ново време. – Нумизматика, 1976, № 3, с. 7–25. // **Nesheva 1976:** V. Nesheva. Antichna prezhivelitsa prez Srednovekovieto i po-novo vreme – Numizmatika, 1976, № 3, s. 7–25.

Попов 1995: Д. Попов. Богът с много имена. София, 1995. // **Popov 1995:** D. Popov. Bogat s mnogo imena. Sofiya, 1995.

Попов 1989: Д. Попов. Залмоксис, религия и общество при траките. София: Унив. изд., 1989. // **Popov 1989:** D. Popov. Zalmoksis, religiya i obshtestvo pri trakite. Sofiya: Univ. izd., 1989.

Прокопов, Паунов, Филипова 2011: И. Прокопов, Е. Паунов, С. Филипова. Монети и монетни находки от проучването на Каракочовата могила и на Читашката могила в с. Братя Даскалови, Старозагорска област – В: М. Тонкова (ред.). Трако-римски династичен център в района на Чирпанските възвишения. София, 2011, с. 44–53. // **Prokopov, Paunov, Filipova 2011:** I. Prokopov, E. Paunov, S. Filipova. Moneti i monetni nahodki ot prouchvaneto na Karakochovata mogila i na Chitashkata mogila v s. Bratya Daskalovi, Starozagorska oblast – V: M. Tonkova (red.). Trako-rimski dinastichen tsentar v rayona na Chirpanskite vazvisheniya. Sofiya, 2011, s. 44–53.

Рабаджиев 1995: К. Рабаджиев. Гробницата на тракийския владетел (опит за нова интерпретация) – ГСУ ИФ. Studia Archaeologica, 1995, № 2, с. 115–134. // **Rabadzhiev 1995:** K. Rabadzhiev. Grobnitsata na trakiyskiya vladetel (opit za nova interpretatsiya) – GSUIF. Studia Archaeologica, 1995, № 2, s. 115–134.

Стоилов, А. П. Пари за превоз. Погребален обичай. – Българска сбирка, 1900, № 7, с. 452–455. // **Stoilov, A. P.** Pari za prevoz. Pogrebalen obichay. – Balgarska sbirka, 1900, № 7, s. 452–455.

Тенчова 2009: А. Тенчова. Случай на погребение с депонирани три монети от района на западното крайбрежие на Черно море – В: Годишник на Асоциация „Онгъл”. Т. 8, ч. II, 2009, с. 163–171. // **Tenchova 2009:** A. Tenchova. Sluchay na pogrebenie s deponirani tri moneti ot rayona na zapadnoto kraybrezhie na Chernomore – V: Godishnik na Asotsiatsiya „Ongal”. Т. 8, Ch. II, 2009, s. 163–171.

Харитонов 2013: Х. Харитонов. Погребален обредно-обичаен текст от столицата Преслав – В: Преслав. Т. 7. В. Търново, 2013, с. 63–75. // **Haritonov 2013:** H. Haritonov. Pogrebalen obredno-obichaen tekst ot stolitsata Preslav – V: Preslav. T. 7. V. Tarnovo, 2013, s. 63–75.

Чилев, П. Следи от античните вярвания за Харона у балканските народи. – Известия на Народния етнографски музей. Т. III, 1923, с. 105–115. // **Chilev, P.** Sledi ot antichnite vyarvaniya za Harona u balkanskite narodi. - Izvestiya na Narodniya etnografski muzey. T. III, 1923, s. 105–115.

Чохаджиев 2010: Г. Чохаджиев. Двете страни на „мъртвешката пара”. Една лечебна и една зловредна практика с Харонов обол – В: От регионалното към националното. Юбилеен сборник в чест на ст. Н. с. д-р Христо Харитонов. Ч. 1. В. Търново, 2010. // **Chohadzhiev 2010:** G. Chohadzhiev. Dvete strani na „martveshkata para”. Edna lechebna i edna zlovredna praktika s Haronov обол – V: Ot regionalното kam natsionalното. Yubileen sbornik v chest na st. N. s. d-r Hristo Haritonov. Ch. 1. V. Tarnovo, 2010.

Юрукова 1979: Й. Юрукова. Монетосеченето на Севт III. – Нумизматика, 1979, № 1, с. 3–12. // **Yurukova 1979:** Y. Yurukova. Monetosecheneto na Sevт III. – Numizmatika, 1979, № 1, s. 3–12.

Alföldy-Găzdac, Găzdac 2013: Б. Alföldy-Găzdac, C. Găzdac. “Who pays the Ferryman?”: The Testimony of Ancient Sources on the Myth of Charon – Klio, Bd. 95, Hft. 2, 2013, 285–314.

Doyen 2012: J.-M. Doyen. The „Charon’s Obol”: Some Methodological Reflections – The Journal of Archaeological Numismatics, 2, 2012, I–XVIII.

Gergova 1992: D. Gergova. The Problem of the ‘Plundered’ Thracian Tombs and its Proposed Solutions: A New Method Applied during Excavations – In: Heinrich Schliemann. Grundlagen und Ergebnisse moderner Archeologie. 100 Jahre nach Schliemann’s Tod, Berlin, 1992, 283–292.

Grinsell 1957: L. V. Grinsell. The Ferryman and His Fee: A Study in Ethnology, Archaeology, and Tradition – Folklore, Vol. 68, No. 1, 1957, 257–269.

Kitov, Krasteva 1994/95: G. Kitov, M. Krasteva. The Thracian Grave and Cult Complex in the Ostrusha Tumulus near Shipka – Talanta, 26/27, 1994/1995, 7–28.

Kosmidou 2006: E. Kosmidou. Greek Coins from Eastern Cemetery of Amphipolis – Numismatic Chronicle, 166, 2006, 415–431.

Rohde 1987: E. Rohde. Psyche. The Cult of Souls and Belief in Immortality among the Ancient Greeks, Chicago, Ares Publishers, 1987, 582–585.

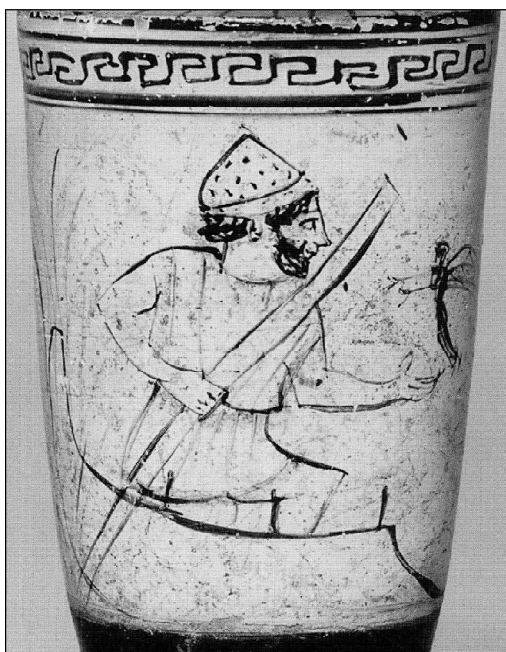
Sourvinou-Inwood 1995: Ch. Sourvinou-Inwood. „Reading” Greek Death, Oxford, Clarendon Press, 1995, 108 ff.

Stevens 1991: S. Stevens. Charon's Obol and Other Coins in Ancient Funerary Practice. – Phoenix, 45, 3, 1991, 215–229.

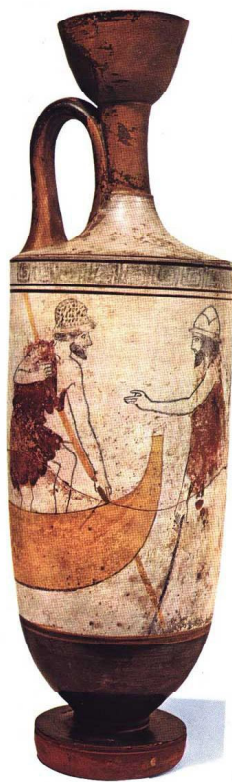
Sullivan 1950: Charon, the Ferryman of the Dead. – The Classical Journal, Vol. 46, No. 1, 1950, 11–17.

Todd 1945: O. J. Todd. Charon the Portitor – Classical Philology, Vol. 40, No. 4, 1945, 243–247.

Tselekas 1996: P. Tselekas. Grave Hoards of Greek Coins from Greece – Numismatic Chronicle, 156, 1996, 249–259.

Фиг. 1. Харон, изобразен върху атически бял лекит. Ashmolean Museum, Oxford V547
Приписван на художника Тюмбос,
ок. 500–450 BC

Фиг. 2. Бял атически лекит, представящ Харон и Хермес Психопомп. Приписва се на т.нар. ‘Sabouroff painter’, Национален музей Атина.

Фиг. 3. Харон, който получава дете. Явно, заплащането е с птица/гъска, а не с монета.

Фиг. 4. Бял атически лекит. Харон и Хермес с кадудей. Приписван на Sabourff Painter. Ок. 450 г. пр. Хр.

Фиг. 5. Мъртвец, който заплаща своя обол на Харон. Атически лекит, ок. 420 г. пр.Хр.